

Соколёнок

5/2021

СЕНТЯБРЬ – ОКТЯБРЬ

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

5 октября – учителени гюню

Аявлу яшлар, сизин янгы охув Ўылыгъыз булан кьутлаўбыз!

*Анвар Тьажиев,
Дагъыстанны халкъ шаири*

ШКОЛА ЯШЛАНЫ ЎЫРЫ

Насипли элде тувгъан
Насипли яшларбиз биз.
Школагъа жыйылып,
Охума башларбиз биз.
Яшав бизге иржая,
Ватан кьучагъын яя,
Аталаны кьыйынын
Этмесбиз бир де зая.
Бизин школа булан
Бек татывлу арабиз.
Бавда чечеклер йимик
Балкьып, обсюп барабиз.

ИВРИЧЕВ КЪЗАКЪ

БОИТЫР БУЛАН КЪУРДАШ БОЛ

Чабувуллар алды кылычлы,
Кылычлар ерге чапса обтерми?
Тюбюндеги аргъумагъын берсе де,
Атолу бийге кзулукъ этерми?
Сабур тюбю сари алтын,
Сабургъа зат етерми?
Алгъасагъан гишини иши онг болмас,
Бармакъларын хапгъан булан сонг болмас.
Ярлылагъа гюн чыкъмас,
Янгызлагъа танг болмас.
Бола бусанг батыр булан кзулдаш бол,
Ол батырда сенден аяр жан болмас,
Осаллар булан кзулдаш болма чы.
Кыйын гелген сени гюнюнде
Ол осаллар сагъа гелип ян болмас.
Эренлер тарымасдай иш гелсе,
Ат гетермес авур намус иш тюше,
Ашналар булан ювукъ сырдашны
Ашкаргъа салма суйсенг, къара чы.
Кзулдашларынг сени ишинге чалышмас,
Кзувунларда янсыз герсе болушмас;
Тыгъырыкъда сагъа не демес,
Тигилишген сени гюнюнде
Кзардашларынг сени ишинге юдамас,
Самалардан саллар созулмас,
Сабурланы иши санда бузулмас.
Яманлар явда язылмас,
Ягъалашгъан сени гюнюнде
Кзардашларынг баш-башына тозулмас,
Чапгъанда яман кюй алмас,
Чагъылышгъан сени гюнюнде
Кзардашларынг бир сени учун уялмас.

АТАЛАНЫ ГЫЛЛАСЫ

Мухтар бизге гелегенде, мен ажайымны согъан хасилерине сув тегюп тура эдим. «Не яхшыдыр хари, кемекге ёлдаш да гелди», – деп ойлашдым.

Гертиден де, Мухтар шалбарыны уьстюнден эски шалбар да гийип, педиреге харманып йиберди. О бек рагьмулу улан. Ондан кьайры да, ювугьум.

Мухтар кьашларын да туюп ойлаша туруп, бир нече педирелени ташыды. Сонг токьтап:

– «Эгоист» деп нечик адамгьа айтыла? – деди.

Мен башлап адап кьалдым. Сонг эс табып:

– Эгоист деп?... Башлагьаланы гьакьында ойлашмайгьан, янгыз оьзюню гьайын этеген адамгьа айта, – дедим.

– Неге сораисан?

– Аманат жыйында магьа шолай деген эди.

– Аманат?... О чу яхшы яш, бир себепсиз нечик айтгьан экен дагьы? Ону чу гишини кепин кьалдырагьан хасияты ёкь эди...

Аманат, гертилей де, яман яшлардан саналмай, – деймен.

– Дюрдюр, – деп, Мухтарны хатире кьалды. – Ону якьлама сюемен деп кьойсанг.

– Якьлап айтмайман, тюзюн айтаман.

Аз замангьа шып кюйде ишледик. Мухтар гьбюп тура эди. Мен буса, ону гьнгюн алмакь учун сьзлер табып болмай эдим.

– Олай буса ачып айт чы. Мен неге эгоистмен? – деп сорады Мухтар.

– Я, кьойсана. Негер тарыкь эришип турмагьа?

– Тарыкьда эришме де герек. Айтаман чы, сен менден эсе Аманатны кьеп сюесен.

– Я, туююл.

– Буса мени эгоистлигимни чечип болмайсан.

Озью де, яман къашларын да туюп, эришегенде йимик айтмаймы! Шо саялы болма ярай, мени бирден ачувум чыгып гетди.

Нечакъы суйсенг де болар эдим! – дедим мен.

– Буса чеч чи!

– Пожалуйста! – деп мен, бармакъларымны да авдарып, санама башладым. – Эсингдеми, терек тюплер къазмагъа баргъанда, тюш ашгъа токътагъанда, эт чудунгну яшлагъа кьошулмай янгыз озьюнг яшынып ашагъанынг? Чинар таладан бичен жыйып гелегенде, нечакъы тилесек де, бизге бермей, къардашыгъызны атына юртгъа ерли озьюнг минип гелдингми?! Бир гезик мен унутуп школагъа шакъы алмай баргъанда, мени шакъытилиме чи ручканы сукъмажакъсан деп айтдынгмы?!

Мухтар пысды. Туврасын айтгъанны суймеди. Бети нече тюрлю болду. Ахырда янгы гелтирген сувун сама да текмей гетип кълалды.

Мен тез эс табып:

– Токъта, Мухтар! Не этесен сен? – деп кычырдым. Тек о токътамады. Сонг мен де кюстюнюп: «Неге эришдим хари? Ону яхшы кёмек этмеге кьойгъан бусам, авлия», – деп ойлашдым.

Арадан бир жума чакъы оьтгенде, гезивге гёдеклерибизни гъайдап гетдим. Булутсуз гюн кёк кёкюреген йимик халпарсыздан елкеме бир юмурукъ тийди. Юмурукъ дегенде де юмурукъму эди. Къарагъанман – Мухтар.

– Гъар кьутукъ саялы бир юмурукъ таманмы! Гъар кьутукъ саялы бир юмурукъ таманмы?! – дей туруп ура.

– Не кьутукъ? Не болгъан? – деймен, жавап къайтармай. Бир де башгъа тюгюл, къанлысы булан ёлукъгъандан.

Амалсыз болуп, мен де урма башладым. Ону бурну да къанады, мени бурнум да къанады. Экибизде уллу душманлар болуп айрылдыкъ. Мухтар уьуне гетди. Мен де, бетимдеги къан дамгъаланы жувмакъ учун, татавул ягъагъа багып

юрюдум. Шо вакътиде магъа Арслан къаршылашып, не болгъанны сорады.

– Не болгъан буса да билмеймен. Гъаман кьутукълар дей эди, – дедим мен.

– Гъа-а! – деди Арслан.

– Тюнегюн бирев Мухтарланы тувардан къайтып гелеген танасыны бойнуна бош кьутукълар тагып кьойгъан болгъан. Тана да, шоланы къавгъасындан уьркюп, къачып бир ягъына чыгып гетген. Мухтар шону ким этген экен деп сорав алып айлана эди.

– Магъа не дей дагы?

– Бириси айтгъандыр, сен такъгъан деп...

«Бу келекге къара хари!» – деп ойлашдым мен. Юрегиме де яман ачув тийди. Ким такъгъанны билип урмагъа герек чи.

Арадан дагы да заманлар оьтдю. Мухтар да, мен де бир-бирибизге сёйлемей, хыр берип юрюбюз. Тек билемен, Мухтар сёйлеме суюе. Мен буса, суймеймен.

Шо гюнлерде атам магъа:

– Ма, яш, шуну Мустапагъа элт! Не бузукълугъу бар экен? – деп, кисе сагъатын узатды.

«Огъ, сени, бу кьуллукъну кютгюнче тавгъа таш ташыр эдим!» – деп эсиме гелди. Сагъат уста Мустапа Мухтарны атасы чы. Мухтарны атасына тилевге нечик барайым?

Бармасам да кюй ёкъ. Мен атамны кёп суюемен. мени атам да суюе. Биз ону булан къурдашлар йимикбиз. Мени гъатта эсиме геле, мени атам йимик ата юртда дагы бирев де ёкъдур деп.

Гъасили гетдим. Мустапа агъав, гъар заманда да йимик, мени бек атив къаршылады. Гъаман да йимик, бираз масхаралар да этип, сагъат ярашдырагъан уьуне гирип гетди. Мен буса, шо душманым Мухтар булан кълалдым.

Бир нечакъы заман биз бир-бирибизге сёйлемей, баягъылай хыр берип турдукъ. Сонг Мухтар магъа бурулуп – ари багып, аста булан иржаймагъа башлады.

– Сен менден геч, ювугъум, мен гюнагълы болгъанман, – деп башлады ол ахырда.

Мен сөйлөмөдөм.

– Танабызны бойнуна кытукчыланы Рашат такыгъан болгъан экен, – деп узатды ол.

– Буса, мени булан ябушмай, Рашат булан ябушгъан бусанг дагы?

Мухтар иржайывун да токътатып, башын салландырды. Ойлашды, гене де башын гөтерди.

– Мен сени булан ябушгъаныма да гөкюнүп тураман, – деди ол. – Негер тарыкъдыр ябушуп турмагы? Биз чи ювукчларбыз.

– Тек сен шо баягыда мен Аманатныкин онг этип сөйлөгенге ачувлана эдинг...

– Билемисен, – деди ол, мени де бөлүп. – Мен энниден сонг бир де эгоист болмажакчман. Гелсене, ярашайыкч.

Шону да айтып, о магча кыолун узатды. Мени де неге буса да, ачувум тайып кчалды.

– Гел! – деп, мен де кыолумну узатдым...

Биз экибиз де иржайып, хабарлап турагъанда, озыюню уыюнден Мустапа агъав чыкчды.

– Ма, иним, элт атанга. Саппа-сав этдим, – деп, о магча сагыатны узатды.

Сонг билемен хари, сагыат бузулма да бузулмагъан болгъан. Атам ону менден, Мустапа агъав булан да сөйлөшип, мени Мухтар булан ярашдыртмакч учун берип йиберген болгъан.

Шондан берли биз Мухтар булан герти ювукчлар болуп кчалдыкч.

Къушлар.

Къыргъый тайпа.

Кёбюсю гьалда бу тайпа къушлар уьч тюрлюге бёлуне. 1. Къушлар – секретарьлар. 2. Жыйывчу тайпа. 3. Къыргъый тайпа – туюлюгенлер, къыргъыйлар, канюкалар, къаракъушлар, орланлар, луни, грифлер, телижибинлени, йыланланы ашайгъанлары.

Тезде къарчыгъа тайпагъа американ грифлени тайпасын да къоша болгъан. Гъалиги заман бир-бирде оланы лакълакъ къушланы тайпасына да къоша яда айрыча тайпа деп айыра. Гене-

тика анализлерден сонг бары да къыр къушлар бир ата тайпадан болгъан деп токъташдырмай. Болувундан олар башгъа, тек хасиятлары ошай. Илму ёлда исбат этилегенине гёре, къарчыгъа тайпа папагъан ва жымчыкъ тайпагъа ювукъ, къыргъыйлар, секретартар тайпа, скопа тайпа америкалы гриф тайпагъа ювукъ геле. Айтылгъан уьч де тайпа, янгы къыргъый тайпа, къарчыгъа тайпагъа илму якъдан янгыз бир къыргъый тайпа гире.

Секретарь-къушланы тайпасы

Секретарь къуш (лат. *Sagittarius serpentarius*) – оьзлени тайпасында янгыз бир тюрлю бар. Огъар бу тамаша ат башындагы къара тюклерери къазны къанатларына ошайгъангъа берилген. Шолай къанатланы тезде судда ишлейген секретарлар оьзлени башындагы париклеге сала болгъан. Къаркъарасыны узунлугъу 125-ден 150 см. авурлугъу 4 кг. Къанатларыны яйылыву 210 см. Африкан Саваннада яшай. Секретарь-къуш бек атив уча. Йыланлагъа, такъалыбакъалагъа ва башгъа жанлагъа гъав эте. От тюшювлерде, Африка Саваннада от тюшювлер кеп бола, о отдан къачмай, от тюшювню къалмагъалында оьзюню пайдасыны гъайын эте. Башгъа жанлагъа гъав эте. Отда гюйген жанланы жкыя.

Скопа (лат. *Pandion haliaetus*) – йыртгъыч къуш, дюньяны эки де яртысында бола. Скопа тайпаны эки тюрлюсюню (*Pandionidae*). бири. Евразияны сувларында

да, Темиркъазыкъ Америкада (тундрадан къайры), Австралиядагы атаварда, Африкадагы сувланы ягъаларында, Темиркъазыкъда, сувлар бузлайгъан ерлер

де бола. Гечювчю къуш. Скопа исбайы, къанатлары итти ва узун. Узуну 33 – 60 см, авурлугъу 1, 3 – 1, 9 кг. Къаркъарасыны тюп яны сари-акъ, хырдыныдан боямыш гъыз, акъ башыны эки де янында къара гъызлар, елкесинде кекел. Аркъасы боямыш. Гезлери сари.

Гечюрген П. Абдуллаева

Бири бирин гөрмесе

Ювукълар болгъан булан
Шамил де, Салавдин де,
Чеп де ёкъ зат саялы
Чокъушдулар бугюн де.

Шамил де, Салавдин де,
Ярашдылар бугюн де.
Бири бирин гөрмесе,
Туруп болмай уьюнде.

Шамилни шошыкъ тойы

Шамилни тувгъан гюню,
Тек ёкъ биревде гъайы.
Тымырсыкъдай тай берген
Савгъат этип атайы.

Май сюртюлген папайы,
Ичилмей къалгъан чайы...
Шамилни гёзю къырда,
Ойнакълай ону тайы.

Тужкълары ер къаза,
Гёзлери шайы-шайы.
Ялы елде елпиллеп,
Чаба Шамилни тайы.

Тайгъа минме уйрете
Танг намаздан атайы.
Йыкъмай къойса тамаша,
Шамилни шашыкъ тайы.

Гёзетде

Гюлюгюмню де багъып,
Гёзетдемен, гёзетде.
Оьзен ягъада авнап.
Айны юхусу гелип,
Гёзю къысылгъан тезден.
Юлдузлар юм-чум этип,
Хантав тюгюллер бизден.

Къанна къуйрукъ гюлюгюм,
Айны уятма сююп.
Бир кишней, бир ойнакълай,
Бутларын чююп-чююп.

Гюлюгюм кишнейгенге,
Мен къувандым, о талды.
Гюлюкню кишневюне,
Гюнеш уянып къалды

Чемпион

Бамматказиев Микаил 2011 йылы 29 апрелинде тувган. Микаилге 4 йыл болаганда атасы ону ябушув элементлери булангъы гимнастикагъа ва юзме уйренеген ерге яза. Эки йылдан сонг Спартакдагъы дзюдогъа юрюме башлай. Бир йыл дзюдо булан машгул бола. М.Г. Гьамзатовну атындагъы гимназияда охума башлай. Гимназияда ол ушу-сяньдагъа юрюгенлер булан таныш бола. Микаилни спортгъа муштарлылыгъын билип атасы ону «Стелс» клубдагъы ушу-сяньда секциягъа яза. Бу клубда Микайылны гьюнелери ачыкъ бола.

Тренери Мусалова Саида эки ай тернировкагъа юрютген сонг, Микаилни клубланы арасында оьтгерилеген ярышлагъа онгара. Мунда Микаил биринчи устьюнлюгюн къазана. Эки йылны ичинде Микаил ортакъчылыкъ этген ярышларда барында да ута. Уьч керен Дагъыстанда ушу-сяньдадан оьтгерилген чемпионатларда биринчи ерлеге ес болган. Панратиондан республика турнирни чемпиону.

ММА-дан, Кобудо-дан Дагъыстанны чемпиону, Владимир шагъарда оьтгерилген Россия чемпионатында ушусандадан алтын медальгъа ес бола. Микаил гъали 13 номерли гимназияда охуй. Ол шахмат ойнама кеп сюе, ол татывлу ашлар этмеге де уйрене. Оьзюне

беш йыл болагъан замананындан тутуп татывлу ашланы этеген кюйлеге уйрене. Охуп-язып уйренген сонг гъар тюрлю китаплардан татывлу ашланы этеген кюйлерин язып ала. Оьзю уйренип печенье-лер этип, школагъа элтип, учителлеге онда ишлейген поварлагъа да бере. Микайыл гъайванланы, жанланы кеп

сюе. Уьйде ону мишиги, такъалыбакъалары бар. Къыргъа чыкъгъандокъ тюкенге барып, мишикlege аш ала. Ёлда бары да мишиклени ашата туруп геле. Микаилни оьзю уллу болганда итлер, мишиклер учун уллу питомник къурма хыялы бар.

ЙЫЛАННЫ ОТДАН КЪУТГЪАРГЪАН ТУВАРЧЫ

Бир болгъан, бир болмагъан, бир юртда бир туварчы болгъан. Бир гюн бу туварчы тувар багъып турагъанда кыйындагъы къамушлыкъгъа от тюшюп, яллап гете. Бир замандан туварчы отну ичинден гелеген бир тавушну эшитте. Тынглап къараса:

– Гъейлер, мени шу отдан къутгъарыгъыз! Къутгъаргъан гишиге дюнъяда мен этмежек яхшылыкъ ёкъ! – деп кычыра.

– Мен сени нечик къутгъарайым? – дей. Йылан:

– Бир узун къурух алып гел, шону магъа узат, озыюм шогъар чырмалып чыгъайым, – дей.

Туварчы агъачлыкъгъа гирип, хынжалы булан бир узун къурухну гесип ала ва тез етишип, йылангъа узата. Йылан да къурухгъа чырмалып, ондан чыгъа.

Йылан туварчыгъа:

Туварчы тавушгъа багъып бара. Барса, отну ортасында бир йылан бар, бир терекге де чырмалып, бир токътавсуз шолай кычырып тура. Йылан бу туварчыны гёргенде:

– Гъей, гиши, мени шу отдан къутгъар, мен сагъа сен суйген яхшылыкъны этейим! – дей. Туварчы:

– Сен, къардаш, гъали мени булан бизге гел! Мен йыланланы пачасыны уланыман. Мен сагъа сен суйген яхшылыкъны этермен, – дей. Туварчы:

– Мен бугюн чю гелип болмайман, тувар ашлыкъгъа тюшежек деп къоркъаман. Тек сен турагъан ерни танысам чы, тангала гелир эдим, – дей. Йылан:

– Шулай этсенг табарсан: не заман шу ерге гелип, мен юрюген ерни излесеңг, харч болуп табажакъсан. Шо харч булан юрюсенг, бир къалагъа етерсен, шонда мен болурман, – дей.

Экинчи гюн гелегенде туварчы туваргъа къатынын да алып геле. Къа-мушлукълагъа етишгенде:

– Къатын, сен туваргъа къарап турчу, мен бир айланып гелейим, – деп гете туварчы.

Туварчы йылан болгъан ерге бара. Барса, сабан тартгъанда йимик яхшы белгили харч бар. Туварчы шо харчгъа тюшюп, юрюп йибере. Къараса, ёл ягъада бир терекни тубюнде ап-акъ сакъаллы бир къарт гиши гёрюне. Туварчы бугъар етишип:

– Ассаламу алайкум, атай! – дей. Къарт:

– Ва алайкум салам, балам, къайсылайдыр? – деп сорай. Туварчы:

– Атам, къайсылай болсун, гёресиз шу харч булан бараман. Тюнегюн бир йыланни отдан къутгъаргъан эдим, шо йылан магъа, мен йыланланы пачасыны уланыман, эгер сен бизге гелсенг, мен сагъа сен суйген яхшылыкъны этер эдим деген эди. Шолагъа бармагъа сююп чыкыгъан заманым, – дей. Къарт:

– Балам, олай буса, сен шолагъа барагъанда: «Тол, тепси!» десе пилавдан ва оьзге тюрлю-тюрлю ашлардан, ичкилерден толуп къалагъан тепсиси бар, шону тилерсен, сагъа шо пайдалы, – дей. Туварчы:

– Атам, оюнг учун кёп савболгъур! – деп, ёлуна тюшюп, юрюй. Къараса, бир шиша къалалар, къангалы къапулар, уллу гёк сарайлар гёрюне. Къалада турагъан пачаны уланы туварчыны

оъзлеге багъып гелегенин гѳрюп, алдына геле ва муну гѳтерип, къалагъа элтип сала. Сонг ата-анасы гелип, туварчыгъа «хошгелди» берелер. Туварчы къаланы тамларына, олардагъы алтын-гюмюш накъышлагъа къарап, гъайран болуп къала. Шоссагъат аш геле, ашайлар, ички геле, ичелер. Туварчы тамаша болуп, айта:

– Яхари, мен сени отдан къутгъаргъан заманда, сен йылан эдинг, гъали буса кѳп исбайы улансан, къарайман, сени ата-ананга, булар да инсанлар болуп къалдылар! – дей. Улан:

– Бизин ишибиз шолай: суйсек, инсан болабыз, суйсек йылан болуп да къалабыз. Гъали сен бизден не сюесен? – деп сорай. Туварчы:

– «Тол, тепси!» десе, пилавдан толагъан агъач тепсигизни тилемеге гелгенмен, – дей. Уланны анасы:

– Огъ, сагъа ону айтгъанны авзутили къурусун! – деп, гелтирип бере.

Туварчы тепсини де алып, къатыныны ягъына геле. Туварны сув ичирмек учун тогъайгъа да гъайдап, бир салкынлыкъ да табып, туварчы баягъы тепсини гѳк отну устъюне сала да:

– Тол, тепси! – деп айта.

Булар къараса, тепси къурулуп къала! Тепсини устъюндеги пилавну, къувурманы, долманы, гъинкалны, кюрзени, емишлени ичкилени ва оъзге кѳп тюрлю ашланы гѳрюп, башлап къайсысын ашажагъын билмей, адап къалалар. Сонг гъар тюрлю ашлардан алып тойгъунча ашайлар.

Къатын тепсини жыйым деп уругъанда, тепси оъзлюгюнден жыйылып, тап-таза болуп къала.

Шолайлыкъ булан туварчы да, ону къатыны да аш этивню, азыкъны гъайын этивню гъар гюнлюк балагъындан къутулуп, парахат яшап къалалар.

ЯВ-ЯВ

(Янгур тилейген яшланы назмусу)

Бу ай явун болмагъан –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Будай башлар толмагъан –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Бав-бахчалар сувсагъан –
Балкъамуш баш къусмагъан –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Харбуз-пастан гечиге –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Хамхартилер бечиген –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Етип геле яйыбыз –
Явунсун бу айыбыз – яв.
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Бу ай явун болмагъан –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Будай башлар толмагъан –
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Явун къалма умут бар –
Гьона геле булутлар – яв
Яв, яв, яв, яв, яв, яв, яв.
Яв! Яв! Яв! Яв! Яв! Яв! Яв!

Хизри Батыргишев

mf

mf ду от я-вун

оол-ма-гъан яв-яв-яв-яв яв-яв-яв. Оу-лай баш -лар

f Дуэт р р р

mf

mf ду от я-вун

оол-ма-гъан яв-яв-яв-яв яв-яв-яв. Оу-лай баш -лар

f Дуэт р р р

Detailed description: The image shows a musical score for a piece by Khizri Batyrgishev. It consists of piano accompaniment and vocal lines. The piano part is written in a 4/4 time signature with a key signature of one flat. The vocal lines are in a soprano and alto register. The lyrics are in Cyrillic script. The score includes dynamic markings such as *mf* (mezzo-forte) and *f* (forte). There are also performance instructions like 'Дуэт' (duet) and 'р р р' (trills). The score is presented on a page with a blue decorative border.

Къардаш халкъланы алабиятындан

Лариса Абдуллина

АЗАМАТ ЮРТГЪА ГЕЛЕ

Азамат гележек деп,
Хабар яйылгъан юртгъа,
Елдей болуп етишер,
Минген сонг темир атгъа.
Жижеклери: «Жив-жив!» – дей,
«Му-му-му!» – дей бузаву,
Бишевию де: «Мяв-мяв!» – дей,
Гелип битмей Азяву.
«Игъа-игъа!» – деп, ёнкюп,
Гюлюшю чаба яйнап.

Азамат гелип битсе,
Къанажакъ эди ойнап.
Гюргюрю: «Гъотыр – гъотыр! –
Не узакъ къалды батыр!»
Гючейи де: «Гъав-гъав-гъав! –
Къачан гележек Азяв?»
Сав юрт къарай геле деп
Ажайына Азамат,
Жума да гетип бара,
Сен къайдасан, Азамат?

БУЛАКЪНЫ ТИЛИ

Бокъурап агъа суву –
Йыр тегюле булакдан,
Бешик йырына ошап,
Чалына ол къулакъгъа.

Мендей ана тилинде
Йырлай болгъан сонг булакъ,
Юрегимни англар ол,
Йырымны элтер йыракъ.

Оюмну англагъандай,
Ташгъындай ташып суву
Аргъып чаба йыракъгъа,
Башкъырт йырымны къувуп.

Савгъат

Ана тилим ёлдаш болур,
Ачажакъ бары ёлум.
Тарыкъ болса, тилим мени
Якълар, къалкъаным болуп.

Ана тилим гъайран англы,
Азиз магъа гъар сёзю.
Ону булан къата тангым,
Гюнлерим – гюнеш юзлю.

Ана тилим – къурдашымсан,
Юрегим булан суйген.
Анамны оър савгъатысан,
Мени кёклеге чюйген.

Насипни йырви

Ойнай-ойнай, бийий-бийий,
Гюмюшюн тёге оърлер.
Яй янгуру, насип тилеп,
Явунун себе ерге.

Уча алтын япыракълар
Елни харсына къызып,
Ерде оюнчакъларымны
Суратын эте гъызып.

Сют оьзенге ошاپ акъ къар,
Кёкден сют явагъандай,
Къыш-апайы, бек белсенип,
Булутну савагъандай.

Анам йимик аяп мени,
Яз ели сыйпай чачым.
Бизге насип тилейгендей,
Тереклер бюрюн ачып.

УЛАНЫМ БУЛАНГЪЫ ЛАКЪЫР

– Балам, айт да, къайда ватанынг,
Къайсы топуракъ ий этген яшлай?

– Башкъырт эли – гъайлегим мени,
Биле ону гиччине в яш да!

– Балам, айт да, халкъынг не халкъдыр,
Билемисен, кимдир миллетинг?

– Башкъырт атын оър этме мени
Сенсен, анам, яшлай уйретген.

– Балам, айт да, тухум тамурунг
Къайдан баш ала, ата-бабанг ким?

– Ата якъдан мен Кудейлерденмен,
Ана ягъым буса – Юрмийден геле!

– Балам, айт да магъа, жумакежитге
Не саялы юрюймен ананг?

– Неге тюгюл, бизин яратгъан Худай,
Ругъубуз имандан толтура онда.

Супиянат Мамаеваны таржумасы.

Алматы аламында

Ибрагим Абдуллаев,
лицей № 8, Магъачкӱала

КИРПИ

ВА КЪОЯН

Агъа-инилер Тримм

Бу ёммакъгъа, ким биле, сиз инан-масагъыз да ярай.

Мени уллатам гъар заман булай айта болагъан эди.

– Ёммакъдагъы бары зат ялгъан болмай. Гъар ёммакъны бир гертиси де болмай буса, адамлар ёммакъланы биринден-бири алып айтып юрюмес эди.

Бир арив ачыкъ гюн кирпичи уъюню алдында да олтуруп, дегерек къурсагъына къолларын да салып, озъюню кеп сюеген сарынын гёнгюрев эте. Бир-раздан:

– Гъы, энни таман. Гёнгюрев этгеним. Къаттыным яшланы жувундуруп, гийиндирип битгенче, авлакъгъа барып, читагъа къарап гелейим.

Не гъал бар экен, чыгъарма заман да боладыр, – деп гете.

Ёлда бугъар къапустасына къарама барагъан къоян ёлугъа.

– Яхшы ёл, гъюрметли Къоян. Ашавунг-яшавунг нечикдир? – деп сорай кирпичи.

Бу бек октем къоян болгъан. Ол кирпичи саламын сама да алмай, башы булан икрам этип:

– Къайда барасан, танг булан? Танг булан не къыдырасан авлакъларда? – деп сорай Къоян онгсуз тавуш булан.

– Гъай, озюм шулай гезей чыкъгъанман.

– Гезей чыкъгъанман? – деп, Къоян Кирпиге багъып мысгъыл иржайып къарай да. – Шу къысгъа аякъларынг булан сен нече де йыракъ чыгъарсан, – деп де къоша.

Кирпини Къоянгъа бек хатири къалды. Озюню гертиден де, къысгъа ва къынгыр аякъларыны гъакъында шолай айтгъанны о суймей болгъан.

– Яхари, Къоян, – дей Кирпи, – сени аякъларын г меникинден чалт деп сама да турмаймысан?

– Озокъда, тураман, – дей Къоян.

– Гъы, олаймы, гел гъали эришип чабып къарайыкъ? – дей Кирпи.

– Сени булан эришип чабып не этейим, хари, – деп кюлей Къоян.

– Адамны кюлкюсю гелеген сёзлени сёйлеме. Шу къынгыр аякъларын г булан менден озмагъа хыялын г бармы?

– Къарарсан, ким кимден озар экен, – дей Кирпи. – Озуп гёерерсен.

– Яхшы, гел чабайыкъ! – дей Къоян.

– Бираз токъта, – дей Кирпи. – Башлап мен уйге барып эртенги ашымны ашап гелейим, ярым сагъатдан шу ерге гележекмен. Чабарбыз, яхшымы?

– Яхшы, – деп рази бола Къоян.

Кирпи уюне гете. Ёлда ойлаша:

«Озокъда, Къоян менден бек чаба, тек ол гъакъылгъа бютюн тюгюл. Мен ону алдатарман».

Кирпи уюне гелип къатынына айта:

– Къатын, тез гийин, мени булан авлакъгъа гелмесен г болмай.

– Не болгъан, не иш бар авлакъда? – дей къатыны.

– Къоян булан эришип чабажакъгъа сёйлешген биз. Мен Къояндан озма герекмен. Сен магъа кёмек этмесен г болмай.

– Авлия болгъанмысан? – дей къатыны. – Сен Къоян булан эришип чабып боламысан?! О чу бир абат алгъандокъ, сенден озажакъ.

– О сени ишин г тюгюл, къатын. Тез гийин, юрю. Не этме герекни мен билемен.

Къатыны гийинип чыгъа. Ёлда Кирпи къатынына айта:

– Къоян да, мен де шу узун авлакъ булан чабажакъ биз.

Къоян бир харш булан, мен башгъа харш булан чабажакъ биз. Сен харшны башында токъта. Къоян чабып етишгендокъ, сен: «Мен мундаман!» – деп къычырарсан. Англадын гмы?

– Англадым, – дей Кирпини къатыны.

Кирпилер шолай этме де эте.
Къатынын харшны башына етишдирип, Кирпи озью Къоян булан ёлукъмагъа сёйлешген ерге геле.

– Гъы, чабайыкъмы, – дей Къоян.

– Чабайыкъ, – дей Кирпи.

Гъариси озью бою булан чабагъан харшны башында токътай.

– Бир, эки, уьч! – деп къычыра Къоян.

Экиси де бирден чабып йиберелер.

Бир-эки абат алгъан сонг, Кирпи токътап, барып озьюню харшыны башында да олтуруп, ял ала. Къоян чаба, чаба, харшны лап башына етише. Онда буса Кирпини къатыны:

– Мен мундаман! – дей.

Кирпи де, къатыны да бирбирине эпсиз ошай болгъанлар. Къоян, Кирпи озьюнден озгъанны гёрюп, бек тамаша бола.

– Бирдагъы чабайыкъ! – дей Къоян Кирпиге.

– Бир, эки, уьч! – деп къычыра Къоян.

Экиси де бирден чабып йиберелер.

– Бир, эки, уьч! – деп къычырып, Къоян алдындан да чалт чабып гете.

Кирпини къатыны буса олтургъан еринде къала. Къоян чабып дагъы да харшны башына етише.

Кирпи:

– Мен мундаман! – дей. Къоян, дагъы да бек тамаша болуп:

– Гел, бирдагъы чабайыкъ! – дей.

– Сюе бусанг чабайыкъ! – дей Кирпи. Булар чабалар. Дагъы да чабалар.

Шо кюйде Къоян етмиш уьч керен оякъгъа да, бу якъгъа да чаба.

Гъар гезик харшны башына етишгенде, Кирпи де: «Мен мундаман!» – деп къычыра.

Етмиш дёртюнчю керен чабагъанда, Къоян харшны ортасына етишип, йыгъылып къала.

– Талдым! – дей Къоян. – Дагъы чапмагъа болмайман. Кирпи:

– Гёрдюнгмю, къайсыбызны бутларыбыз яхшы? Къоян, бир сёз де айтмай, аякъларын гъаран ала туруп, уьюне гете.

Кирпи де, къатыны да яшларын да алып, къыдыра гетелер.

*Къумукъ тилге гёчюрген
Патимат АБДУЛЛАЕВА.*

Сен билемисен?

АТЫНГ КИМДИР?

Оъзге дагъыстанлы халкъланы атлары йимик, къумукъ атлар да аслу гьалда арап тилден алынган. Мисал гьисапда шулай атланы маъналарын алып къарайыкъ.

Агъмат – макътавлу, Али – бийик, Амир – гъаким, начальник, Басир – яхшы гёреген, итти гёзлю, Камал – янгылышсыз, нукъсансыз, Камиль – толу, сав, мекенли, Халил – къурдаш, ювукъ, Расул – элчи, вакил, Загъир – ачыкъ, Рашит – англавлу, Рагъим – рагъмулу, Багъав – исбайы ва шолай башгъалары.

Къатынгишилени атлары аслу гьалда эргишилени атларына «ат» (арапча «атун») деген суффикс къошулуп этиле, масала: Сани – Саният – яратывчу, Гъалим – Гъалимат – юваш, Рашит – Рашидат – англавлу, Гъапис – Гъаписат – яхшы эси булангъы, Солтан – Солтанат – буюрагъан гиши, пача, Жамил – Жамилат – гёзел, Керим – Керимат – (Каримат) – чомарт, Рагъим – Рагъимат – рагъмулу ва шолай башгъалары.

Арап атлар бизге VIII юз йылда гелген. Ондан алда бизин халкъ аслу гьалда айны-гюнню, тавну-ташны, гючлю къыр жанланы атларын къоя болганлар. Масала, Бёрю, Албёрю, Болат, Темир, Таштемир, Арслан, Къаплан, Юлдуз, Гюлнар ва шолай башгъалары.

Сени атынг кимдир? Оъз атынгны абурлу этмек учун сен не этесен? Шо гъакъда да ойлашып къарамагъа ярай.

*Профессор
Ибрагъим КЕРИМОВ,
Дагъыстанны халкъ язывчусу.*

ЯШЛАНЫ ОЮНЛАРЫ

Къызлар ва уланлар экиге бѐлюне. Гъар бѐлюкдегилер бир-бирине багъып эретуралар, бир-бирини къолларын тута. Бир бѐлюкдеги яш айта:

«Акъ терек, гѐк терек!

Бизден сизге ким герек?»

Бириси бѐлюкдеги яш айта:

«Акъ терек, гѐк терек!

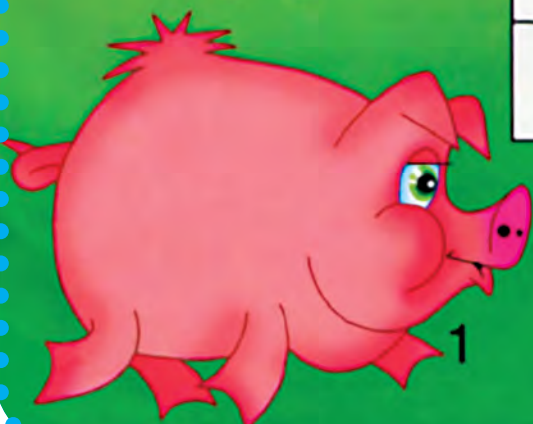
Сизден бизге Жаминат герек!»

Аты айтылгъан яш чабып бириси бѐлюкдеги яшланы къолларыны арасындан чыкъма герек, къолларын ачып. Эгер чыгъып болмаса, олагъа къошула, болса – оъзюню бѐлюгюне геле. Бир бѐлюкдеги яшлар битип бир къалса, бириси бѐлюкге артын ерли юрюй туруп, ондан бир яш ала. Яшлар буса оъзлеге тиймесин деп артгъа тая.

Сонг оюнну янгыдан башлай.

КИМНИ СУРАТЫ ЭКЕН?

					6
1	2	3	4	5	

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

5/2021

сентябрь – октябрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)

П. Абдуллаева

А. Абдуллатипов

С. Алиев

С. Мамаева

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталлибов

Автор фото на обложке А. Ахмедов

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 3,13.

Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 27.10.2021 г.

Тираж 1112 экз.

Заказ № 1119.

Типография:

ООО «Издательство «Лотос».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,

на полугодие – ПМ963.

Цена свободная.